

*Дерев'янка А. І.,**кандидат юридичних наук,**помічник судді**Північного апеляційного господарського суду*

ДИСТАНЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗМІСТУ

Анотація. У статті розкриваються актуальні питання сутності та змісту дистанційного кримінального провадження, наголошується на його особливостях та міжгалузевих зв'язках.

Висунуто пропозиції з удосконалення понятійного апарату щодо розглянутої проблематики. Актуальність публікації обумовлена потребою удосконалення процесу доказування у сфері кримінального судочинства та вироблення ефективних механізмів розслідування кримінальних правопорушень.

Метою підготовки статті було розкриття основного змісту юридичної природи дистанційного кримінального провадження, а також деяких актуальних питань, які із цим безпосередньо пов'язані. Передумовами до формування вказаної мети стали сучасні проблеми, які виникають під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

Автором використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Так із загальнонаукових методів застосовано, зокрема, системно-структурний метод, метод функціонального аналізу, із спеціальних – формально-юридичний, логіко-процесуальний методи, метод порівняльного правознавства. Проаналізовано основні законодавчі норми, які стосуються тематики публікації.

У публікації доводиться, що під дистанційним кримінальним провадженням слід розуміти досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, які здійснюються дистанційно, зокрема у режимі телефонної або відеоконференції. Зауважується, що режим телефонної або відеоконференції є засобом подолання дистанційного чинника під час проведення процесуальних дій. Завдяки цьому режиму невілюється відстань між місцем перебування слідчого, прокурора або судді та місцем знаходження свідка, підозрюваного чи обвинуваченого (підсудного). КПК України містить низку положень, завдяки яким урегулюється процедура проведення процесуальних дій у режимі телефонної або відеоконференції, що надає підстави вести мову про існування дистанційного провадження, як правового інституту. Наголошується, що дистанційне провадження є міжгалузевим правовим інститутом.

Ключові слова: дистанційне кримінальне провадження; дистанційне судове провадження; кримінальне провадження; режим відеоконференції; режим телефонної конференції.

Постановка проблеми. Кримінальним процесуальним кодексом України, прийнятим у 2012 році, передбачене проведення кримінального провадження у режимі відеоконференції. Підстави та процесуальний порядок такого провадження зазна-

чені у статтях: 232 («Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування»), 336 («Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження»), 351 («Допит обвинуваченого»), 354 («Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого»), 567 («Допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції») КПК України. Таким чином у Кодексі закріплені засади здійснення дистанційного кримінального провадження, яке може чинитися як у формі дистанційного досудового розслідування, так і у формі дистанційного судового провадження.

Дистанційне кримінальне провадження є відносно новим правовим інститутом у системі вітчизняного кримінального судочинства, а тому його використання стикається на своєму шляху із певними проблемами, які потребують нагального вирішення. Серед цих проблем можна виокремити й ті, що пов'язуються із недостатнім усвідомленням суб'єктами кримінального процесу юридичної природи дистанційного провадження. Через таку необізнаність недосяжною лишається головна мета його застосування – пришвидшення строків кримінального судочинства. З огляду на це студіювання юридичної природи дистанційного кримінального провадження є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі розвитку кримінального процесу, криміналістики та судової експертології проблемним питанням проведення допиту і пред'явлення для впізнання приділяли багато уваги такі вчені: О.Я. Басв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, М. І. Єнікєєв, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. Г. Лукашевич, М. І. Порубов, М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай, С.А. Шейфер, В. Ю. Шепітько, В. П. Шибіко, О. Р. та інші. Проведення деяких слідчих дій у режимі відеоконференції було предметом уваги С.А. Андрусенка, Н.М. Ахтирської, А.Г. Волеводза, Р.І. та інших. Однак, дистанційне кримінальне провадження, як правовий інститут, поки що комплексно не досліджений.

Метою статті є розкриття основного змісту юридичної природи дистанційного кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Пізнання юридичної природи дистанційного кримінального провадження передбачає з'ясування його правової характеристики, відображеної у законодавстві. При цьому має бути встановлений клас правових явищ, до якого належить дистанційне кримінальне провадження, визначена сукупність тих особливих специфічних ознак, рис, які дозволять виокремити його від інших схожих правових реалій.

Найперше слід зауважити, що дистанційне провадження є міжгалузевим правовим інститутом. Його основи закріплені

низкою законодавчих актів, зокрема Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції» [1]. Саме вказаним нормативно-правовим актом передбачені доповнення до Господарського процесуального (ст. 74-1) та Цивільного процесуального кодексів (ст. 158-1), Кодексу адміністративного судочинства (ст. 122-1), а також до низки положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Варто зауважити, що основним завданням прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції» було «підвищення оперативності судового розгляду справ і, як наслідок, покращення рівня реалізації права особи на судовий захист» [2]. Особливістю прийнятих доповнень стало те, що ними запроваджувався режим відеоконференції виключно у межах процедури судового засідання. У кримінальному судочинстві унормування засад дистанційного провадження має свої особливості. Слід зазначити, що із розвитком науково-технічного прогресу у кримінальному процесі ознаки дистанційного провадження проявлялися поступово і мали, здебільшого, певний, дещо нелегальний характер.

Як уже зауважувалося, чинний КПК України містить низку статей щодо здійснення кримінального провадження у режимі відеоконференції. Слід зауважити, що закріплення підстав та порядку проведення дистанційного провадження у вітчизняному кримінальному судочинстві має давнішу історію. Так 16 червня 2011 року колишній КПК України (1960 року) був доповнений статтею 85-3 («Застосування телефонної конференції та відеоконференції при проведенні слідчої дії») [3]. Дана норма вважалася унікальною за своїм змістом, адже вперше допускала проведення цілої низки процесуальних дій у формі телефонної або відеоконференції. Серед цих дій були: допити (свідка, експерта, підозрюваного, обвинуваченого і підсудного), очна ставка, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки і обставин події.

13 квітня 2012 року Верховною Радою України був прийнятий нині чинний КПК України, в якому кількість процесуальних дій, проведення яких припускалося під час досудового розслідування у режимі відеоконференції зв'язку, була скорочено до трьох: допиту, впізнання осіб чи речей та опитування (ст. 232) При цьому у судовому провадженні кількість та види таких дій не були обмежені (ст. 336).

Аналіз конструкцій ч. 1 ст. 232 та ч. 1 ст. 336 КПК України надає можливість з'ясувати, що законодавцем визначаються поняття «дистанційного досудового розслідування» та «дистанційного судового провадження». Так під дистанційним досудовим розслідуванням пропонується розуміти допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (ч. 1 ст. 232 КПК України), а під дистанційним судовим провадженням – судове провадження, здійснюване у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (ч. 1 ст. 336 КПК України). Таким чином, як поняття дистанційного досудового розслідування, так і поняття дистанційного судового провадження виражаються завдяки словосполученню «режим відеоконференції». У положеннях КПК України даному словосполученню надається значення такого собі узагальнюючого терміну, який здатен, начебто, характеризувати

увесь інститут дистанційного провадження, що, на нашу думку, є невірним. Так у ст. 232 КПК України передбачається можливість застосування не лише режиму відео-, а й телефонної конференції, який використовується задля забезпечення процедури опитування особи (ч. 11 ст. 232 КПК України). У свою чергу й само опитування не знайшло відповідного відображення у назві ст. 232 КПК України так, як інші процесуальні дії – допит чи впізнання осіб чи речей.

Звернення до положень міжнародних нормативно-правових актів, якими врегульовується процедура дистанційного провадження, з одного боку надало змоги з'ясувати, що в них застосовуються терміни «відеоконференція» та «телефонна конференція», а з іншого – не розвіяло сумнівів з приводу коректності назви ст. 232 КПК України.

Так у ст.ст. 9 та 10 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах Ради Європи (08.11.2001р.), ратифікованого Україною 01.06.2011р. [4], вжито терміни «відеоконференція» (ст. 9) та «телефонна конференція» (ст. 10). При цьому зміст статей повністю відповідає їх назвам: у ст. 9 йдеться виключно про порядок та підстави проведення відеоконференції, а у ст. 10 – телефонної конференції. Положеннями Другого протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах Ради Європи врегульовується процедура проведення лише такої процесуальної дії, як допит, при чому виключно судовим органом запитуваної сторони.

Таким чином доцільність використання у назві ст. 232 КПК України терміну «відеоконференція», як узагальнюючого, який би охоплював й інший вид конференції – телефонний, не підкріплюється міжнародною практикою. Тому варто вести мову про те, що у сфері кримінального судочинства передбачено проведення як відео-, так і телефонної конференції, а тому слід нормативно відобразити ці два способи дистанційного провадження окремо один від одного. Інакше, якщо у процесуальних документах йтиметься про дистанційне досудове розслідування, то завжди виникатиме питання про заходи подолання дистанційної перепони, тобто чи будуть це засоби телефонного або відеозв'язку.

Варто підкреслити те, що й для судового провадження термін «режим відеоконференції» не є всеохоплюючим. Так, дійсно, у ст. 336 КПК України не передбачено проведення дистанційного судового провадження у режимі телефонної конференції. Це спонукає сприймати режим відеоконференції як єдину умову здійснення дистанційного судового провадження. Водночас, ст. 567 КПК України закріплює можливість участі слідчого судді у допитах у режимі телефонної конференції в межах виконання запиту компетентного органу іноземної держави.

Беручи до уваги способи визначення понять «дистанційного досудового розслідування» та «дистанційного судового провадження» слід визнати, що режими відео- та телефонна конференції є, по своїй суті, засобами подолання дистанційного чинника під час проведення процесуальних дій. Завдяки цим засобам невілюється відстань між місцем знаходження слідчого, прокурора або судді та місцем перебування свідка, підозрюваного чи обвинуваченого (підсудного). Саме задля цього законодавець, конкретизуючи комунікативні властивості вказаних конференцій, використав термін «режим», який тлумачиться як «система правил, заходів, запроваджених для

досягнення певної мети, умови роботи або існування чого-небудь» [5, с. 714].

Світогляд слідчих та прокурорських працівників, а також суддів десятиками років будувався на постулаті, що процесуальні дії мають обов'язково проводитися із безпосередньою участю особи, яка веде процес. У ч. 2 ст. 118 КПК України (1960 року) визначалося, що у межах міста або району, хоч і поділеного на кілька слідчих дільниць, слідчий зобов'язаний особисто провадити всі слідчі дії [3]. При чому місце провадження досудового слідства завжди визначалося у просторі, тобто прив'язувалося до меж певної адміністративно-територіальної одиниці (ст. 116 КПК України 1960 року). У свою чергу така «прив'язка на місцевості» породжувала труднощі, пов'язані із необхідністю «звести» в одному місці слідчого, особу, яка провадить дізнання чи прокурора зі свідком, потерпілим, підозрюваним або обвинуваченим. А вже останні можуть, наприклад перебуваючи у відпустці, відрядженні чи на лікуванні, знаходитися в іншій області, або навіть за кордоном. Таким чином переносився час проведення певної слідчої дії, або вона доручалася іншим слідчим, у тому числі представникам правоохоронних органів інших країн. Як результат – терміни кримінального провадження затягувалися.

З прийняттям чинного КПК України таку ситуацію було суттєво змінено завдяки відповідному унормуванню засади безпосередності дослідження показань, речей і документів та уведенню інституту дистанційного провадження. Так у ст. 23 КПК України закріплена можливість як усного отримання судом показань учасників кримінального провадження, так і прийняття як доказів таких показань, які не надаються безпосередньо в судовому засіданні. Таке «прийняття як доказів» свідчить, передусім, про намір законодавця йти шляхом економії часу кримінального провадження. Водночас, економія часу стає можливою й завдяки розширенню меж безпосереднього сприйняття та дослідження показань, речей і документів за рахунок впровадження відповідних технічних засобів. У ч. 3 ст. 232 КПК України передбачені вимоги до таких засобів та технологій: забезпечення належної якості зображення і звуку, а також інформаційної безпеки. Вочевидь використані під час дистанційного провадження технічні засоби та технології повинні надавати змоги слідчому, прокурору або судді з'ясувати усі ті питання, які стосуються предмета доказування у кримінальному провадженні, але без безпосереднього контакту віч-на-віч із учасником процесуальної дії в одному місці.

Вчені-психологи зауважують, що спілкування між людьми поділяється на вербальне (словесне) та невербальне (безсловесне). При цьому підкреслюється, що завдяки невербальному спілкуванню можна отримати від співрозмовника 60–80% інформації, зокрема спостерігаючи за рухами м'язів його обличчя, виразом обличчя, очима, рухами частин тіла, жестами, зміною просторової дистанції, реакцією шкіри (почервонінням, пітливістю), позою, поставою, зовнішнім виглядом (одягом, зачіскою, косметикою, аксесуарами), якістю голосу (діапазоном, тональністю та темпом, ритмом, висотою звуку, мовною паузою), проявами емоцій (сміху, плачу, зітханнями, кашлем, плесканням), тактильними засобами спілкування (потискання рук, обійми, поцілунки, поплескування по плечах тощо), ольфакторними засобами спілкування (приємні або неприємні запахи навколишнього світу, природні й штучні запахи людини [6, с. 5-6]. Вчені переконують, що підґрунтям для довірливого

спілкування є лише контакт із людиною у форматі віч-на-віч. Залежно від того, як співрозмовник дивиться на вас, яка тривалість його погляду і як довго він може втримати ваш погляд, можна зрозуміти його ставлення до наданої ним інформації. Окрім того підкреслюється, що під час спілкування між співбесідниками їх погляд повинен зустрічатися близько 60–70% від усього часу спілкування задля того, щоб виник довірливий характер, котрий, у свою чергу, здатен привести до позитивних наслідків в обміні інформації [7, с. 53]. Сучасні методики психоаналізу за умови належної професійної підготовки, дозволяють слідчому викрити неправду, встановити її мотиви, своєчасно скоригувати хід слідчої дії, досягти достовірних результатів. Технічні можливості проведення, насамперед, відеоконференцій повинні гарантувати підтримання режиму спілкування на такому ж високому рівні, який притаманний для безпосереднього спілкування. А тому ті невербальні компоненти спілкування під час проведення процесуальних дій повинні забезпечуватися належною якістю зображення та звуку. У тому разі, коли рівень технічного забезпечення є недостатній, наприклад через періодичне вимкнення звуку і зображення, наявність шумів та відлуння, які перешкоджають спілкуванню та призводять до неповного розуміння висловленого, – головна мета дистанційного провадження може лишитися недосяжною. У будь-якому випадку доцільно паралельно із трансляцією застосовувати ще й фіксацію ходу проведення процесуальної дії. Така фіксація може стати надійною гарантією засади законності, а також засобом попередження зловживань з боку недобросовісного захисника.

Висновки. Враховуючи вимоги п. 10 ст. 3 КПК України під дистанційним кримінальним провадженням слід розуміти досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, які здійснюються дистанційно, зокрема у режимі телефонної або відеоконференції.

Режим телефонної або відеоконференції є засобом подолання дистанційного чинника під час проведення процесуальних дій. Завдяки цьому режиму невілюється відстань між місцем перебування слідчого, прокурора або судді та місцем знаходження свідка, підозрюваного чи обвинуваченого (підсудного).

КПК України містить низку положень, завдяки яким урегульовується процедура проведення процесуальних дій у режимі телефонної або відеоконференції, що надає підстави вести мову про існування дистанційного провадження, як правового інституту. У свою чергу дистанційне провадження є міжгалузевим правовим інститутом. Його основи закріплені низкою законодавчих актів, зокрема Законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції», «Про судоустрій і статус суддів», Господарським процесуальним та Цивільним процесуальними кодексами, Кодексом адміністративного судочинства.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції : Закон України від 4 липня 2012 р. № 5041-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5041-17#Text> (дата звернення: 30.01.2024).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі в судовому

- засіданні в режимі відеоконференції» / *Верховна Рада України*. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=42389&pf35401=212667> (дата звернення: 30.01.2024).
3. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.01.2024).
 4. Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах : Закон України від 1 червня 2011 року № 3449-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-17#Text> (дата звернення: 30.01.2024).
 5. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ : Головна редакція української радянської енциклопедії, 1985. 968 с.
 6. Гриценко Т.Б. Етика ділового спілкування: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
 7. Кайдалова Л.Г., Пляка Л.В. Психологія спілкування: навчальний посібник. Харків : Національний фармацевтичний університет України, 2011. 132 с.

Derevyanko A. Remote criminal proceedings: concepts and topical issues of content

Summary. The article reveals topical issues of the essence and content of remote criminal proceedings, emphasizes its features and interdisciplinary connections.

Proposals for the improvement of the conceptual apparatus regarding the considered issues have been put forward. The relevance of the publication is determined by the need to improve the process of proof in the field of criminal justice and the development of effective mechanisms for the investigation of criminal offenses.

The purpose of preparing the article was to reveal the main content of the legal nature of remote criminal proceedings,

as well as some relevant issues that are directly related to it. The prerequisites for the formation of the specified goal were the modern problems that arise during the pre-trial investigation and trial of criminal proceedings.

The author used general scientific and special methods of scientific knowledge. Thus, from the general scientific methods, in particular, the system-structural method, the method of functional analysis, from the special ones – formal-legal, logical-procedural methods, the method of comparative jurisprudence were used. The main legislative norms related to the topic of the publication have been analyzed.

The publication proves that remote criminal proceedings should be understood as pre-trial investigation and court proceedings, procedural actions in connection with the commission of an act stipulated by the law of Ukraine on criminal liability, which are carried out remotely, in particular in the mode of telephone or video conference. It is noted that the mode of telephone or video conference is a means of overcoming the remote factor during procedural actions. Thanks to this regime, the distance between the location of the investigator, prosecutor or judge and the location of the witness, suspect or accused (defendant) is not allowed. The Criminal Procedure Code of Ukraine contains a number of provisions that regulate the procedure for conducting procedural actions in the mode of a telephone or video conference, which provides grounds for talking about the existence of remote proceedings as a legal institution. It is emphasized that remote proceedings are an interdisciplinary legal institution.

Key words: remote criminal proceedings; remote court proceedings; criminal proceedings; video conference mode; telephone conference mode.